

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
İlâhiyat Fakültesi Dergisi

The University of Kahramanmaraş Sütçü İmam
Review of The Faculty of Theology
ISSN-1304-4524 e-ISSN-2651-2637

Mâturîdî'ye Göre Nesih Problematîği

The Problematic of the Naskh According to al-Mâturîdî

Yazar / Author

Arslan KARAOĞLAN

Dr. Öğr. Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İslami İlimler
Fakültesi Temel İslam Bilimleri, Niğde / TÜRKİYE

karaoglanarslan@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0411-3750>

Makale Türü/ Article Types: Araştırma Makalesi /Research Article

Makale Geliş Tarihi/ Date of Receipt: 08/09/2019

Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance: 24/12/2019

Makale Yayın Tarihi: 31/12/2019

Yayın Sezonu/Pub Date Season: Aralık / December

Yıl/Year: 17 **Sayı/Issue:** 34 **Sayfa /Page:** 73-111

Atıf/Citation: Karaoğlan, Arslan. "Mâturîdî'ye Göre Nesih Problematîği". *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34 (Aralık 2019), 73-111.

<https://doi.org/10.35209/ksuifd.616976>

• *Bu makale iThenticate programında taranmış ve intihal içermediği tespit edilmiştir.*

Mâturîdî'ye Göre Nesih Problematığı

Öz

İslam inanç sisteminde Sünnî teoloji ekolünün otoritelerinden olan Mâturîdî (ö. 333/944) kelâm, fıkıh ve tefsir gibi birçok ilim dalında pek çok eser kaleme almıştır. Bu eserlerden biri olan Te'vilâtü'l-Kur'ân, onun düşüncesini ve o günün tefsir geleneğini günümüze aktarması açısından oldukça çok önemlidir. Bu çalışmamızda, Mâturîdî'nin Te'vilâtü'l-Kur'ân isimli tefsirinden yola çıkarak, müfessirin neshe dair görüşlerine ve klasik tefsir geleneğinde neshe mesnet gösterilen âyetleri anlam-yorum ekseninde nasıl ele aldığına vurgu yapılmıştır.

Kendisi nesih anlayışının tamamında ehl-i sünnetin bünyesinde gelen yorumları mutlak doğru olduğu tezini kuvvetlendiren bir dil dizgesini mi savunmuş yoksa büyük ölçüde ezber bozan bir yöneliş mi sergilemiştir? Ayrıca Mâturîdî nesih anlayışını hangi paradigma üzerine inşa etmiştir? Nesih olgusu nassların mı yoksa hükümlerinin mi ortadan kaldırılmasını ifade etmektedir? Bu sorulara cevap aranmıştır. Nesih fenomeni vahiy ile olgu arasındaki diyalektiğin en güçlü delili olup tefsir ilminin önemli ve tartışmalı konularından bir tanesidir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Mâturîdî, Te'vilâtü'l-Kur'ân, Âyet, Nesih.

The Problematic of the Naskh According to al-Mâturîdî

Abstract

Al-Mâturîdî wrote many works related to these fields thanks to his profound knowledge in many branches of science such as kalam, fiqh and tafsir. One of these works, *Ta'wilât al-Qur'ân*, is very important in terms of conveying his thought and the tradition of commentary to that day. Starting from al-Mâturîdî's exegesis entitled *Ta'wilât al-Qur'ân*, this study emphasizes both al-Mâturîdî's views about naskh and the way he treats verses supporting naskh in the tradition of classical exegesis in terms of meaning and interp-

retation.

Did al-Māturīdī defend a language system that strengthened the thesis that the interpretations coming from the Ahl al-Sunna in the whole of the understanding of naskh were absolutely correct, or did he display a tendency that greatly distorted the memorization? According to which paradigms did al-Māturīdī build his understanding of naskh? Does the phenomenon of naskh mean the elimination of nass or the elimination of provisions? The answers to these questions were sought. The naskh phenomenon is the strongest evidence of dialectic between the revelation and the phenomenon. In addition the naskh is amongst the most important and controversial issues of tafsīr.

Keywords: Tafsir, al-Māturīdī, *Ta'wīlāt al-Qur'ān*, verse, naskh.

Giriş

Tefekkür ve ilim tarihinin neredeyse her devresine nüfuz eden, çağın ilerlemesine katkı sağlayarak daha sonraki süreçlerde de kaynak olabilecek nice değerli kişiler mevcuttur. Cemil Meriç'in "Hilkatin atölyesinde çalışan, yani, yeni bir dünya parçası, yeni bir düşünce, yeni bir tertip yaratan ustaların sayısı bir asırda üç-beş... Sen onlardan biri olmaya çalışacaksın."¹ ifadesinde belirttiği gibi bu ustalardan biri de İmam Ebu Mansur Muhammed b. Mahmud el-Māturīdī'dir.(ö. 333/944) O, İslâm düşüncesinin önemli merkezlerinden olan Basra, Bağdat, Kûfe ve Medine gibi büyük şehirlerden çok uzakta olan, bugünkü Özbekistan'ın Semerkant bölgesinde yetişmiş önemli kişilerden biridir. Yüksek bir ilmi kariyere sahip olan Māturīdī, birçok ilim dalında devrinin otoritesi olmuş, güçlü ilmi birikimi ve donanımından ve İslâm düşüncesinin oluşumu için sarfettiği çaba ve gayretlerinden dolayı İmamü'l-Mütekellimin olarak da anılmıştır.

¹ Cemil Meriç, *Jurnal* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 126.

İmam Mâturîdî, özellikle İslam Dünyasının ve Türk toplumunun hafızalarından silmemesi ve referans alması gereken önemli değerlerden biridir. Mâturîdî, 9. asrın ikinci, 10. yüzyılın ilk yarısında Abbasilerin iktidarında Semerkant'ta yaşamış velud bir bilim insanı, tefsirci ve kelamcı olup, tefekkür ve yorum dünyasına getirdiği yeni açılımlarla Ehl-i Sünnet itikadının temel ilkelerinin belirlenmesinde ve süreklilik kazanmasında önemli yararları olmuş, te'vilde subjektifliğin varlığına dikkat çekmiştir. Onun, İslam dünyasındaki düşünce hayatında semantik (anlambilim) ve yorum bilimin öncülüğünü yapan ilk kişilerden biri olduğu söylenebilir.² Bu makalede Te'vilâtü'l-Kur'ân adlı tefsir çerçevesinde, Mâturîdî'nin nesih anlayışını ortaya koymaya çalıştık. Mâturîdî, gelenekte olan "nesh meselesini" kabul eder ve bunun Yahudilerin iddia ettikleri "bedâ" düşüncesiyle uygun düşmeyeceğini söyler. O, ictihâd yoluyla da neshin caiz olduğuna dair kanaat taşıdığını söyler. Bu makalede bu yaklaşımının boyutunu ortaya koyarak gerçektende iddia ettiği bu düşüncesinin doğru anlaşılıp anlaşılmadığını ortaya koyduk. Kendisi nesih anlayışının tamamında ehl-i sünnetin bünyesinde gelen yorumları mutlak doğru olduğu tezini kuvvetlendiren bir dil dizgesini mi savunmuş yoksa büyük ölçüde ezber bozan bir yöneliş mi sergilemiştir? Ayrıca Mâturîdî nesih anlayışını hangi paradigma üzerine inşa etmiştir? Nesih olgusu nassların mı yoksa hükümlerinin mi ortadan kaldırılmasını ifade etmektedir? Bu sorulara cevap aranmıştır. Nesih fenomeni vahiy ile olgu arasındaki diyalektiğin en güçlü delili olup tefsir ilminin önemli ve tartışmalı konularından bir tanesidir. Mâturîdî hakkında yapılan bazı çalışmalar olmakla beraber³ Mâturîdî'nin nesh anlayışının temelini oluşturan paradigmalara

² Sönmez Kutlu, *İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik* (Ankara: Kitâbiyât Yayınları, 2003), 9.

³ Bazı yüksek lisans çalışmalarında Te'vilâtü'l-Kur'ân'ın bir kısım sûre ve âyetlerinin neşri gerçekleştirilmiştir. Bunlar arasında Nisâ ve Mümtehine sûreleriyle Âl-i İmrân sûresinin 1-95. âyetlerinin tefsiri yer alır (İmam Mâturîdî ve Maturidilik, 395). Hüseyin Uysal Mâturîdî'nin te'vil anlayışı konusunda yüksek lisans tezi hazırlamıştır. M. Ragıp İmamoğlu (İmâm Ebû Mansûr el-Mâturîdî ve Te'vilâtü'l-Kur'ân'daki Tefsir Metodu, Ankara

rın yeterince detaylandırılmadığını söylemek mümkündür. Bu makalede onun nesh anlayışının temelini oluşturan ilkeleri etraflıca ele almaya çalıştık.

1. Nesih Problemine Mâturîdî'nin Teorik Yaklaşımı

Ebû Mansur el-Mâturîdî bulunduğu çevrede kendisini nesih konusunda gelen farklı görüşlerin ve neshe mesnet olan âyetler hakkında yapılan hararetli tartışmaların ve yorumların içerisinde bulmuştur. O, fikri ve zihni oluşumunu inşa ederken, tefsirci ve kelamcı kimliğinin dışında yaşadığı dönemdeki fikri ve kültürel birikimlerden de etkilenmemesi mümkün değildir.

Mevzuya giriş yaparken evvela şu soruları sormak gerekir: Acaba Kur'ân'da nesih ile ilişkilendirilen âyetler, hangi amaca yönelik olarak nazil olmuştur? Neshin faydası nedir? Mâturîdî işte bu sorular çerçevesinde neshin içeriğini, ona dair gelen görüşleri ve tartışmaların nedenlerini açıklamaktadır. Bu çalışmamızda bizler Mâturîdî'nin neshe ilişkin yaklaşımını, onun en önemli eseri olan Te'vilâtü Ehli's-Sünne⁴ üzerinden değerlendirmeye alacağız.

1.1. Mâturîdî'de Neshin Kavramsal Çerçevesi ve Dayanakları

Mâturîdî'nin nesihle ilgili kanaatini daha iyi anlamak için

1973) ve Talip Özdeş (İmam Mâturîdî'nin Tefsir Anlayışı, İstanbul 2003) eser üzerine doktora çalışması yapmıştır. Te'vilâtü'l-Kur'ân'ın bazı özellikleri ve Mâturîdî'nin müteşâbih âyetlere bakışıyla ilgili makaleler yayımlanmıştır. Ayrıca Murtaza Korlaelçi, "Mâturîdî'nin Düşünmeyle İlgili Bazı Ayetleri Tevili", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/1 (1987), 129-147; Celal Kırcı, "Ebu Mansur El-Maturidi'nin Tefsir ve Te'vil Anlayışı", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3 (1989), 281-29; İsmail Çalışkan, "Tefsirde Mâturîdî'yi Keşfetmek: İmam Mâturîdî ve Te'vilâtü'l-Kur'ân'ın Tefsir İlmindeki Yeri", *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 7/2 (2010), 67-93 gibi makaleler de bulunmaktadır.

⁴ Te'vilâtü'l-Kur'ân, Te'vilâtü Ehli's-Sünne ve Te'vilâtü'l-Mâturîdiyye olarak isimleri geçen bu tefsirin edisyon kritiğini yapanlardan biri de Dr. Mecdi Basellumdur. Beyrutta Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye tarafından 2005 yılında neşredilmiştir. Yaklaşık 600'er sayfalık 10 ciltten oluşan hacimli eserdir. Biz de çalışmamızda Mâturîdî üzerinden bir atıf ve değerlendirme yaptığımızda bu baskıyı esas aldık.

onun Kur'ân'da nesihten bahseden âyetler hakkındaki yorumlarını bilmek gerekir. Bilindiği gibi Kur'ân'da neshin imkanını savunanların ittihaz ettikleri üç âyet vardır. Bunlardan ilki "Biz bir âyeti yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak, mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz. Bilmez misin ki Allah her şeye kadirdir"⁵

Mâturîdî bu âyette geçen ifadeyi iki ana başlıkta ele almaktadır. Bunlardan birincisi âyette geçen *مَا نَنْسَخُ مِنْ آيَةٍ* / Biz bir âyet neshe-der (hükmünü yürürlükten kaldırır)" ifadesi bir diğeri *أَوْ نُنسِهَا* / onu unutturursak" ifadesi ve bunlar hakkında gelen yorumlar. Şimdi birinci kısım hakkında onun ortaya koyduğu yorumları şu şekilde aktarmak mümkündür: Mâturîdî, nesh kavramının tarifini onun terim anlamından bağımsız olarak bazı kelimelerin görüşlerine yer vererek şöyle yapmaktadır: "Neshedilen âyet; Levh-i Mahfuzdan âyetin inmesi" (istinsah); unutturulan âyet ifadesi "Âyetin Levh-i Mahfuzdan indirilmeyip orada bırakılması"; neshedilen âyet kısmı ise "âyetin hükmünü ve o hükümle amel edilmesini ortadan kaldırmak"; unutturulan âyet ifadesi ise "âyetin okunuşunu ve tilavetini terk etmek" anlamlarına gelir. Buna göre âyetin tamamen kaldırılması caiz olduğu gibi âyetin hükmünün kaldırılıp metnin bırakılması da bazı sebeplere bağlı olarak câizdir.⁶

Bu çerçevede şunları söylemek mümkündür: Birincisi neshin fiilen gerçekleştiği görülmektedir. Zira neshi inkar edenlerin görüşleri kökünden yıkılmıştır. Onların neshi inkar etmesi telakkisi onun mana ve mahiyetini bilmemeleri üzerine inşa edilmiştir. Çünkü nesih Yahudilerin dedikleri gibi bedâ üzerine olmayıp "Belirli bir vakte kadar hükmün geçerliliğinin devam etmesiyle birlikte belli bir zamandan sonra hükmün geçerliliğinin sona ermesi ve diğer bir vakitte yenilenmesidir". Veya hükmün geçerlilik süresini beyan etmektir. İkincisi âyetle amel etmekte sevap bulunduğu gibi onu okumakta

⁵ el-Bakara 2/106.

⁶ Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud el-Mâturîdî, *Tevilâtü Ehli's-Sünne Tefsiru'l-Mâturîdî*, thk. Mecdî Basellum (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2005), 1/531.

da öyle fazilet vardır. Onun kendisiyle amel edilmesi faziletinin kaldırılıp tilavet sevabının devam etmesi mümkündür. Üçüncüsü birinci hükmün zaruret ve darlık haline, ikincisinin ise normal imkanların mevcudiyeti haline dönmesidir. Şu âyette görüldüğü üzere: “Murdar hayvan, kan, domuz eti, Allah’tan başkası adına kesilmiş, boğulmuş, vurularak öldürülmüş, yuvarlanıp ölmüş, boynuzlanarak öldürülmüş hayvanlarla -henüz canı çıkmadan yetişip kestiklerinizin dışında- yırtıcıların yediği hayvanlar, dikili taşlar önünde (sunaklarda) boğazlanmış hayvanlar ve fal oklarıyla paylaşmanız size haram kılındı. Çünkü bunlar doğru yoldan sapmaktır. Kim günaha meyletmeksizin açlıkta dolayı dara düşerse haram etlerden yiyebilir.”⁷ Âyetteki zaruret ve darlık halinde hükmün değişmesi veya yeni bir hükmün gelmesi neshe işaret etmektedir.

Bir de âyetin kendisinin (metninin) kaldırılıp okunmasının unutturulması (ve hükmünün devam etmesi)⁸ de mümkündür. Nitekim Hz. Ömer’den (ra) rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: “Biz Ahzab Sûresini (âyet sayısı bakımından) Bakara Sûresine denk görürdük. Sonraları ondan bazı âyetler kaldırılmıştır (mensüh/nesh), şu metin onlardan biridir. “Yaşlı erkek ve yaşlı kadın zina ettikleri takdirde Allah’tan bir ceza olarak mutlak surette recmediniz.”⁹

Burada görüldüğü gibi Mâturîdî üç çeşit nesihten bahsetmektedir: I. Âyetin hem nazmını hem hükmünü ortadan kaldıran nesh, II. Nazmını (tutarlı delâletleri ortaya çıkarmak için anlamları birbiriyle ahenkli, aklın uygun gördüğü tarzda bir araya getirilmesi uygun olan lafızlar) ortadan kaldırıp hükmünü bâki kılan nesh. Neshin bu türüne “recm âyeti” diye meşhur olan, “Yaşlı (evli) erkek ve kadın zina ettiği zaman onları recmedin ...” anlamındaki rivâyeti örnek vermektedir. Mâturîdî, bu görüşüne medlul olarak sunduğu aklî çıkarımını neshe delil olarak gösterilen “Allah dilediğini siler,

⁷ Mâturîdî, *Te’vilât*, 1/531; el-Maide 5/3.

⁸ بجوز أن يرفع عينها فيئسى ذكرها Mâturîdî, *Te’vilât*, 1/531.

⁹ Mâturîdî *Te’vilât*, 1/531; Buhari, “Hudud”, 21, 22, 23; Müslim , “Hudud”,12-14, Ebu Davud, “Hudud”, 23.

dilediğini de yerinde bırakır; ana kitap onun katındadır.”¹⁰ âyetinin tefsirinde şöyle ortaya koymaktadır: Sözkonusu âyet “silmeyi yaratmaya” hamleder. Bu da çeşitli şekillerde açıklanabilir. Bir ihtimal hükümlerin nesh edilmesidir. Âyet bizzat kendisini değil hükmünü ve onunla amel etmeyi silmek anlamına gelir. “Dilediğini de yerinde bırakır” ifadesi, neshedilmez, onunla amel etmek terk edilmez ve âyetin hükmü yerinde kalır anlamına gelir.¹¹ İmam Mâturîdî'nin âyet hakkında yaptığı yorum neshin bu türüne giren grubu onaylamış bulunmaktadır. III. Hükmü neshedip nazmı bâki kalan neshler. “Biz bir âyetin yerine başka bir âyeti getirdiğimiz zaman” ilahi beyanının iki şekilde yorumlanması muhtemeldir: Birincisi müfessirlerin söylediği gibi bir âyetin peşinden gelen başka bir âyetle nesh edilmesi anlamına gelmesidir. O da bir âyetin lafzının kaldırılması değil bir âyetin hükmünün başka bir âyetin hükmüyle değiştirilmesi şeklinde olur. İkincisi Hz. Peygamberin risâletine ilişkin delil ve kanıttan başka bir kanıtlarla değiştirdik ve yeniledik demektir.¹² Burada şeriatlerin değiştirilmesi anlaşılmaktadır.

Yapılan yoruma bakıldığında her iki yorumun kesiştiği nokta gelen ilk şeyin (âyet, delil ve hükmün) ikinci gelen delil, âyet ve hükümle değiştirilmesidir. Burada dikkatten kaçmaması gereken husus değiştirilen mefhumun hangisi olduğudur. Mâturîdî bu mefhumların bilindiği gibi âyet, delil ve hüküm olduğuna dikkat çekmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla Mâturîdî aslına bakılırsa klasik ulemanın nesh konusundaki yaptığı sınıflandırmayı özetler. O, nesih hakkında oluşturduğu anlama ve yorumlama metodolojisini geleneksel yorumların epistemolojisi üzerine inşa etmiş ve bir değerlendirme yapmıştır. Ayrıca mana (ne diyor) ile referans (ne demek istiyor) diyalektiğine önem vererek anlamada ve yorumlamada yeni gelişmeler sağlamıştır. Konuya dair ayrıntılı bilgiyi ileride vereceğimiz için şimdilik bu kadar bilgi vermekle yetiniyoruz.

¹⁰ er-Rad 13/39.

¹¹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 6/352.

¹² Mâturîdî, *Te'vilât*, 6/571.

Yukarıda da belirtildiği gibi Mâturîdî, Bakara 106. âyetinin ikinci anlama boyutuna *تَنْسِيهَا*/onu unutturursak” ifadesiyle başlamaktadır. İlgili ifadeyi “onun kıraatini ve tilavetini terk ederiz” şeklinde yorumlamış, “kıraat” ve “tilavet” ayrımını öne çıkarmıştır. Mâturîdî, Kur’ân metninin yürürlükten kaldırılmasını ve böylelikle zikrinin/okunmasının unutulmasının makul olduğunu savunurken bir başka yerde yaptığı yorumda böyle bir şeyin mümkün olmadığını iddia etmektedir. Bu iddiasını da “Sana okutacağız ve Allah dilemedikçe unutmayacaksın. O, açık olanı da bilir, gizli olanı da”¹³ âyetinin yorumunda ortaya koymaktadır. Burada Mâturîdî, âyette yer alan ifadeyi bazılarının, “Allah Teâlâ, sana unutturmak istediğini sana unutturur.” tarzında açıkladıklarını ifade eder. Ancak onların bu beyanlarını doğru bulmadığını ve tatmin edici olmadığını belirtmektedir. Mâturîdî bir basamak daha ileri giderek görüşünü müdellet kılmak için, Hz. Peygamber’e vahyedilenlerin onun nübüvvetinin delili olduğuna dikkat çeker. Bir anlamda gelen vahyin unutulması ve yürürlükten kaldırılmasının nübüvvet makamını zedeleyeceğine vurgu yapar. Hz. Peygamber’in Peygamberliğinin dokunulmazlık gerçeğini bir ilke olarak ortaya koyar. Allah’ın bazı şeyleri peygamberine unutturmasını hikmete uygun görmeyen Mâturîdî kelâmî mesele olduğundan bu konuda gelen ahad haberleri de kabul etmez.¹⁴

Anlaşıldığı kadarıyla gelen her bir nass önceki nassa göre ilerlemeci bir anlayışı, genel maslahatı ve elde edilecek sevabın çokluğunu hedeflemektedir. Geriye kayış veya Allah’ın iradesinde bir kararsızlık söz konusu değildir.

1.2. Mâturîdî’nin Hiyerarşik Düzlemde Neshi Derecelendirme Çerçevesi

Mâturîdî, nesh kelimesinin kavramsal çerçevesini ve neshin türlerini beyan ettikten sonra, nesh konusunu sistematik olarak

¹³ el-A’lâ 87/6-7.

¹⁴ Mâturîdî, *Te’vilât*, 9/617.

yükümlülüğün hafifletilmesi veya ağırlaştırılması ya da ona denk bir hükmün getirilmesi açılarından ele almaktadır. Zira İslamiyet, ibadet kapsamında gerçekleştirilecek görev ve sorumlulukları peyder pey devam ettirerek kemal derecesine getirmiştir. Maslahata ve iyiye göre müminlerin sorumluluklarını bazen hafifletmiş/kolaylaştırmış veya ağırlaştırmış, bazen de bir ibadeti başka bir ibadetin yerine yerleştirmiştir.¹⁵ Bu kapsamda olmak üzere Mâturîdî'ye göre nesh hükümleri nitelik olarak dört şekilde tezahür eder:

a. Nesh, ağır bir hükümden hafif hükme doğru bir seyir izleyebilir. On kişiyi sorumlu tutan bir hükmün, iki kişiyi yükümlü tutan bir hükümle neshedilmesi gibi.

b. Nesih daha hafif bedelli olabilir: Mâturîdî konuya ilişkin iki örnek vermektedir. Bakara 2/184. âyetinde geçen وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ ifadesinin başka yorumlarının yanında “fidye vermeye gücü yetenler” şeklinde de yorumlanmış, bu âyet, ilk dönemlerde (evvel emirde) yolcu ve hastalar için geçerli olup, bu kişilerin tutamadıkları oruçları için kaza etme ve fidye vermeleri caizdir. Ancak âyetin sonundaki ifadenin beyanı ile eda etmek daha hayırlıdır. Yine ilk dönemlerde ruhsat olarak oruç tutması gereken kişiler, oruç tutma ile fidye verme arasında muhayyer bırakılmışlar lakin âyetin belirttiği gibi oruç tutmak daha hayırlı görülmüştür. Sonra da Mâturîdî bu ayetten sonra, “Onun için sizden her kim bu Ramazan’a şahit olursa o ayda oruç tutsun.”¹⁶ âyeti inince, Müslümanların oruç tutma konusundaki muhayyerliklerinin nesh edildiğini ifade eder. Mâturîdî, Muâz b. Cebel’in o dönemde orucun; oruç tutmak, fidye vermek ve tutmamak şeklinde üç değişiklik geçirdiğini söylemesinin de muhayyerlik hakkını nesheden görüşü teyit ettiğini belirtir. Daha sonra da şöyle demiştir: “Buraya kadar söylediklerim çerçevesinde neshin meydana gelmiş olması icmâ manası taşımaktadır. Yoksa âyette

¹⁵ Abdulkerim Bingöl, genel anlamda neshe sebep olan birçok olgunun varlığından bahseder. Ayrıntılı bilgi için bk. Abdulkerim Bingöl, “Neshin Gerçekleşmesinde Etkili Olan Faktörler”, *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 16/8 (Nisan 2016), 565-583.

¹⁶ el-Bakara 2/185.

mutlak ifade kullanılmasından yola çıkarak oruç tutmak yerine fidyeye de verilebileceği anlamını çıkarmak doğru olmaz. Bu âyette neshin var olduğu da âyetin böyle yorumlanması ihtimali sonucunda fark edilmiştir.¹⁷

Görüldüğü üzere oruç tutma emri bazı zamanlarda geçerli, bazılarında ise geçersiz hale gelmiştir, çünkü hüküm oruca güç yetirmekten ayrılıp fidyeye yönelmiştir. Ramazan gecelerinde yemek yemenin ve cinsel ilişkide bulunmanın önceleri yasaklanması, ayrıca kendiliğinden ölmüş hayvan gibi haram kılınan şeylerin yasaklanması hükmü de buna benzemektedir. Bu bağlamda Mâturîdî'nin konuya ilişkin verdiği örnek şudur: “Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmanız (cinsî ilişki) size helâl kılındı.”¹⁸ Bu âyet, “Sizden öncekilere oruç farz kılındığı gibi, size de farz kılındı.”¹⁹ âyetini nesh edicidir. Çünkü bu âyet, âlimlerin zikrettiklerine göre; yatsıyı kıldıkları veya gelen geceye kadar uydukları zaman, yemek, içmek ve cinsî ilişki gibi, geçmiş ümmetlere yasak olan şeylere uyulmasını gerektirmektedir.²⁰ Zorluk veya zarurete bağlı olarak bunlar hakkında mubah ve helal hükmü gelmeseydi sürekli haram oluşu bilinecekti. Halbuki mübahlık bedenler için daha hafif ve kolay bir uygulamadır. Görüldüğü gibi İmam Mâturîdî âyetin anlam dokusunu zedelemeyen doğru anlaşılıp yorumlanması yolunda nesh yolunu kullanmıştır. İslam'ı anlama ve yorumlama geleneğinde tartışmalı bir kavram olan nesh yeni yorumların oluşması sürecinde önemli bir mesafenin alınmasına katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda neshe konu olan âyetlerin yorumu ve nesh ile ilgili gelen rivâyetler hakkında yapıcı ve olumlu söylemler geliştirilebilirse âyetlerin doğru anlaşılması ve pratiğe dönüştürülmesi daha hızlı ve sistemli olacaktır.

c. Nesh, hafif bir hükmün, ağır bir hükümle değiştirilmesi şeklinde olabilir. Buna örnek olarak İmam Mâturîdî, “Kadınlarınız-

¹⁷ Mâturîdî, *Te'vilât*, 2/39.

¹⁸ el-Bakara 2/187

¹⁹ el-Bakara 2/188

²⁰ Mâturîdî, *Te'vilât*, 1/532.

dan zina edenlere karşı aranızdan dört şahit getirin. Eğer şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye veya Allah onlar için bir çıkış yolu açıncaya kadar evlerde hapsedin. Sizden zina edenlerin ikisine de ceza verin. Eğer tevbe edip ıslah olurlarsa, artık onlara eziyet etmekten vazgeçin.”²¹ âyetinin recm âyetiyle değil “Cevabı benden alın, Allah, zina eden kadınlar hakkında çıkış yolu belirlemiştir: Bekarın bekarla zinasının cezası 100 sopa ve bir yıl sürgün, üzerinden nikah geçenin dengi ile zinasının cezası ile 100 sopa ve recmdir.”²² hadisiyle nesh edildiğini belirtir. Buna göre burada recm cezası Nisâ sûresinde verilen cezaya göre daha ağırdır.²³

Nesihdeki bu hiyerarşik düzlemde şu anlaşılabilir: Âyetlerde yer alan şerî hükümlerin gayeleri, maslahatı gözetme ilkesine, Allah'ın kullarına zorluğu değil kolaylığı dilemesine, insanlara iyi olan tutum ve davranışlara özendirmeye²⁴, matuftur. Bazen de şerî hükümlerin bazı sıkıntılar içermediğini de düşünmek gerekir. Bu bağlamda kulların dünya ve âhiret yararına olabilecek bazı düzenlemelerinde nesh yoluyla gerçekleştiğini görüyoruz. Ayrıca Mâturîdî'nin nesih anlayışını nass-olgu iletişimi, etkileşimi ve olgunun-nassı, nassın olguyu şekillendirmesi esasına göre inşa ettiğini söyleyebiliriz. Böylelikle neshin sosyal gerçeklikten hareketle tedricilik boyutu da ortaya çıkmaktadır.

1.3. Mâturîdî Düşüncesinde Neshin Zorunluluğu ve Onun Bedâ ile İlişkisi

Neshin varlığını kabul eden Mâturîdî, neshe karşı olanların kabul etmeme sebeplerini, neshi, neshin ölçüsünü ve mensûh hükümleri bilmemelerine bağlamaktadır.²⁵ Buraya kadar İmam Mâturîdî'nin nesih nazariyesi hakkında yaptığı açıklamalara göre neshi şöyle tarif ettiğini söylemek mümkündür: Bir konu hakkında

²¹ en-Nisâ 4/15-16.

²² Mâturîdî, *Te'vilât*, 3/69. خُدُوا عَنِّي، خُدُوا عَنِّي، قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا: الْبُكَرُ بِالْبُكَرِ، وَالثَّيْبُ بِالثَّيْبِ، الْبُكَرُ يُجْلَدُ. (Buhari, “Kefalet”, 1; Ebu Davud, “Hudud”, 23; Tirmizi, “Hudud”, 8. Müslim, “Hudud”, 12-29.)

²³ Mâturîdî, *Te'vilât*, 1/532.

²⁴ el-Bakara 2/285; el-Hac 22/78; el-Mâide 5/6.

²⁵ Mâturîdî, *Te'vilât* 1/531, 582.

daha önce verilmiş bir hükmün, zamanı geldiğinde yürürlükten kalktığıнын beyânı veya süresi dolan bir hükümden sonra eski hükmü nakzetme ve yok sayma anlamı taşımayan yeni bir hüküm ortaya koymadır. Mâturîdî, neshe ilişkin değerlendirmesini bu şekilde yaptıktan sonra nesih ile karıştırılan bedâ kavramı üzerinde de durmaya çalışır.

Ona göre nesihde “bedâ” gibi önceki hükümlerle herhangi bir paradoksa düşme, onları devre dışı ve tamamen işlevsiz bırakma gibi bir durum söz konusu değildir. Nitekim Yahudilerin neshe dair ortaya koydukları temsilde olduğu gibi nesihde bir bedâ ve çelişki yoktur. Geçerlilik ve işlevsellik pozisyonu ve zamanı dolan bir hükmün yerine, yürürlük zamanı aktüel hale gelen yeni bir hükmün getirilmesinde herhangi bir sakınca yoktur.²⁶

Mâturîdî’ye göre İlahi hitap, hitap ettiği kitleye ve zamanın şartlarına göre kısmen veya tamamen farklılık arz eden bir amelî hükümler bütünüünü içeren bir sistem öngörmüştür. O, nesih nazariyesini, şeriatın ilgili olduğu uygulamanın farklı olan ve olmayan yönlerini, değişmesine sevk eden öğeleri, emredilmesi, yasaklanması, mahzurlu ve mübah kılınması mümkün olan ve olmayan şeyleri ortaya koyarak temellendirmeye çalışmıştır. Buradan hareketle Mâturîdî, Yahudilerin temel iddiaları olarak şeriatın neshinin Allah’ın ilmiyle çelişeceği (Bedâ) şeklindeki düşüncelerini eleştirel ele alıp değerlendirmiştir. Ona göre şeriatın farklılaşmasının ilahi bilginin mutlaklığına zarar vereceği düşüncesi, delili olmayan bir iddiadır. İlahi bilgiyi hareket noktası kabul edip şeriatın ebedi olacağı önermesini çıkarmak yanlıştır. Mâturîdî’ye göre, Yahudi çevrelerin neshi reddeden bu tutumu, Allah’ın ezeli ve değişmeyen ve değişmemesi gerektiği düşünülen mutlak bilgisi ve hikmetinde ortaya çıkardığı ve adına bedâ dedikleri teolojik çelişki üzerine kuruludur. Mâturîdî onların bu çelişkili tutumlarını, Allah’ın kullarına iyilik ve

²⁶ Mâturîdî, *Te’vilât*, 1/582.

maslahat odaklı öğretileri gönderdiği ilkesinden hareketle çürüt-müştür. Ayrıca O, onların bu yanlış söz ve davranışlarını bina meto-foru üzerinden ortaya koyduklarını ve bu anlayışın yaygınlaşma trendini koruyup ilerletmek istediklerine vurgu yapar. Ehl-i Kitab'ın neshe yaklaşımları özetle şudur: Onlar, neshi, bedâ ve rücû gibi görmekte ve bu durumu şuna benzetmektedirler. Neshi kabul edenin hali, önce bir bina yapıp daha sonra inşa ettiği bu binayı bilgi-sizliğinden dolayı yıkan bir kimsenin durumuna benzer. Kitap ehli işi bir basamak daha ileri götürerek, neshi kabul edenleri işlerin neticesini bilmeyen bir kişinin yaptığı eylem ve tutuma benzetirler. Nihai kertede nesih Allah Teala'ya cehalet yakıştırması yapmak anlamına gelmektedir. Mâturîdî, onların bu paradoksal durumları ve yaptıkları tuhaf ironilerine cevap olarak asıl bilgisizliğin, bu iddia içerisinde olanlara yakışacağını, dolayısıyla ehl-i kitabın nesih kavramı hakkında sağlıklı ve doğru bilgiye sahip olmadıklarını belirte-rek neshin bedâ ile karıştırılmaması gerektiğine vurgu yapar.²⁷ Bir başka deyişle dinsel polemikte Yahudilerin kutsal olan bedâ anlayışlarının yanlış ve tutarsız olduğunu ortaya koymaktadır.

Nitekim, tarih boyunca gelen bütün peygamberlerin tarihsel deneyim ve tecrübeleri içerisinde toplumun iyi beklentileri çerçevesinde peygamberlerin şeriatları hep değişime uğramıştır. Ona göre iyiliğin süregelen olması ve buna duyulan ihtiyaç, maslahatın değeri, pratiğe dönük yönü, hitaba bağlı hükmün farklılaşması, gelen ilahi öğretilerin bağlayıcılık tarafı bütün bu unsurlar değişmenin ve sürekliliğin işaretidir. Bu perspektiften bakıldığında nesih iki düzlemde oluşabilir. Bir hükmün ortadan kaldırılması b. Hükmün aksine alternatif bir hüküm konması. İmam Mâturîdî, nesh konusunu din-şeriat düalitesi ekseninde sürdürmüş sonrada son ilahi kitap Kur'ân ile önceki şeriatların arasındaki ilişki üzerinden de neshin varlığına vurgu yapmıştır. Bu durumu Hanifi Özcan su metaforuyla şöyle anlatır: "Hakdin gökten inen suya benzer. Su, gökten temiz,

²⁷ Mâturîdî, *Te'vilât*, 1/582.

duru ve (her toprağa) eşit olarak indiği halde, toprağın bileşiminde bulunan unsurların rengi, tadı, kokusu vs.nin değişik olması; suyun tat, renk, koku vb. özelliklerini de değiştirir. Çünkü aslı ve özü bakımından gökten inen su tatlı, duru ve temiz olduğu halde, yere indikten sonra değişmektedir. Bir başka deyişle, eğer su, üzerine indiği toprağın durumuna göre değişmeseydi, o zaman, gökten indirilen suyun hepsi tatlı ve temiz olduğu gibi, kendisinden faydalanan su da tek tür yani sadece tatlı su olurdu. İşte, din de tıpkı bunun gibidir. Yani Tanrı tarafından gönderilen ve vahye dayanan din tek ve aynı din olduğu halde, insanların yeryüzünde farklı dil ve kültürlere sahip topluluklar halinde yaşamaları, gönderilen dinin de farklı şekilde anlaşılıp yorumlanmasına ve amaçları aynı olmasına rağmen, farklı fiillerle örneklenip yaşanılmasına; böylece, o, aynı zamanda, Peygamberlerin ve şeriatların farklı olmasının da zorunlu hale gelmesine sebep olmuştur.”²⁸

Mâturîdî, nübüvvet geleneğinin farklı dönemlerinde nazil olan şeriatlar arasındaki neshin zorunluluğunu, temel sabiteler, tarih, insan ve zamana bağlı olarak değişim ve dönüşüm ekseninde ortaya koymaktadır. Mâturîdî'ye göre, Allah Teâlâ'nın farklı bireylere, zamanlara ve ortamlara göre biri diğerinden farklı hükümler göndermesinde herhangi bir hikmet dışılık aramak anlamsız ve kıymetsizdir. Ayrıca böyle bir uygulama gereksinim ve ihtiyaçlar hiyerarşisine yönelik olduğundan dolayı dindeki nâsih ve mensûh hükümlerin arasında tutarsızlığı değil, muvâfakatın/uygunluğun aranmasına özen gösterilmelidir.²⁹ Görüldüğü gibi Mâturîdî'nin tefsir metodolojisini nakille birlikte akıl, mantıkî değerlendirme ve tahlil yöntemi oluşturmaktadır. Âyetler semantik, toplumsal ve tarihî olay ve olgular açısından da tahlil edilmiş, anlam ve yorumda düşünce ve tutarlılık ön planda tutulmuştur.

²⁸ Hanifi Özcan, *Mâturîdî'de Dinî Çoğulculuk* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013), 46-64.

²⁹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 1/532.

Nesih kavramı süreç itibariyle Allah'ın iradesi kapsamında değerlendirilmelidir. Nitekim Mâturîdî, kul metaforu üzerinden bir söylem geliştirerek neshi kabul etmeyenlere Tevbe 115 ve 116. âyetlerinin nitelikli ve kapsamlı bir mesajı olduğunu şöyle ifade eder: "Allah, kullarının maslahatına uygun olan/uymayan ne varsa hepsini bilir. Lakin insanların bu faydaları etraflıca bilmeleri mümkün değildir. Zira insanlar Allah'ın kullarıdır. Kulun efendiye isyan hakkı yoktur. Ona düşen efendiye şartsız bağlanmak, emirlerini yerine getirmek ve yasaklarından sakınmaktır. Hayatın ve ölümün sahibi Allah olduğuna göre O'nun, kullarının hangi vakitte hangi ibadeti icra edeceklerini, bir başka zamanda hangi ibadetin yararlı olacağını bilme ve sorumlu kılma yetkisi vardır.³⁰ Nitekim, Allah Teâlâ, geçmişte olanı, hali hazırda ve gelecekte gerçekleşecekleri ezelde bilir, dolayısıyla O'na bedâ kavramını isnad etmek söz konusu olamaz. Çünkü Allah Teâlâ hak, adâlet ve hikmet sahibidir. Bu çerçevede nesih fenomeni, Allah'ın hüküm hikmetinde yerini almıştır."³¹

Mâturîdî, Ehl-i Sünnetin ortaya koyduğu neshin Kur'ân'da yer aldığı görüşünü benimsemekte, Kur'ân'ın da daha önceki şeriatları da neshettiğini kabul etmektedir.³² Peşin bir kabulle, onun nesh telakkisinin daha sonrakilerin geliştirdikleri nesih teorisiyle aynı olduğunu düşünebiliriz. Lakin İmam Mâturîdî'nin nesih olgusuna yüklediği anlam ile daha sonra gelen ulemanın sözkonusu bu kavramdan anladıklarının kesişen yerleri olmakla beraber tamamen de aynı değildir. Mâturîdî'nin nesh anlayışının şekillenmesinde zihnindeki Kur'ân-ı Kerim oluşumu, ilmini temellendirdiği epistemolojik organizasyonu ve bilgi referanslarını büyük ölçüde kadim gelenekten alması etkili olmuştur. O, çelişki olduğu zannı hakim olan hükümler arasında ilk etapta neshin devreye sokulmasını benimseyen biri değildir. Konuya dair geliştirdiği şu söylemleri nesih kavramının zihin dünyasında rasyonel bir zeminde nasıl şekillendiğini özetler

³⁰ فله أن يتعبد لهم في حال بعبادة، وفي حال بعبادة أخرى. Mâturîdî, *Te'vilât*, 5/502.

³¹ Mâturîdî *Te'vilât*, 1/ 532.

³² Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/303.

mahiyettedir: “Aklın meşru gördüğü çerçevede nesih olma ihtimaline giren hükümlerde nesih caizdir. Ancak aklen neshe ihtimali olmayan hükümlerde ise nesih caiz değildir. Bu işin hakikati, mantıki ve rasyonel bir zeminde nesihten kaçınmanın mümkün olduğu her platformda neshin olmayacağını bilmek gerekir.”³³

Burada şunu açıkça ifade edelim ki, ayetlerin tefsirinde nesh teorisine gitmek akıl perspektifinden bakıldığında o, başvurulacak en son çare olmalıdır. Bu durumda nesh, olaylar karşısında işlevselliğini yitiren âyet ya da âyetlerin yerine o hükmün yer aldığı âyetlerin yerini daha iyi dolduracak âyetlerin gelmesi demektir. Bu bağlamda tefsirciler ve fukaha çelişkili ve tutarsız gibi zannedilen âyetleri anlam yönünden cem edip uzlaştıramayınca nesh teorisine başvurmuşlardır.³⁴ Aslında problem tenzil yöntemi ile ilgilidir. “Halbuki Kur’ân’ın tenziline göre Mekkî âyetlerde yer alan iman ve ahlak ile ilgili olarak gelen hükümler birden ve doğrudan geldiği halde, çeşitli ibadetlerle ve yasaklarla ilgili olarak Medenî âyetlerdeki hükümler, te’hir (geciktirme) ve tedricilik yöntemine tabi tutulmuştur. Fakat uygulamada tenzilin tarihselliği düşüncesinin, zaman zaman tıkandığı görülünce, probleme çözüm aranmak yoluna gidilmiş ve neticede ya âyetlere yeni yorum getirmek, ya da âyeti mensûh saymak şeklinde bir yöntem benimsenmiştir. Nitekim İslam düşünürleri, akıl ve nakil çatıştığında, naklin te’vil edilebileceğini bir yöntem olarak benimserken, fıkıhçılar ve müfessirlerin önemli bir bölümü nâsîh-mensûh yöntemini tercih etmişlerdir.”³⁵

Yukarıda anlatılan konunun özünü oluşturan unsur, gelen her bir hükmün maslahat odaklı olduğunu vurgulamaktadır. Yani maslahat ortadan kalktığı zaman o maslahat üzere gelen hüküm de

³³ Mâturîdî, *Te’vilât*, 5/495; Talip Özdeş, *İmam Mâturîdî’nin Tefsir Anlayışı* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2003), 212.

³⁴ Hasan Ahmed, "Nesh Teorisi", trc. Mehmet Paçacı, *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 3/1 (Nisan 1987), 105-109

³⁵ Celal Kırca, "Tenzil Yönteminin Tarihselliği, Problemi ve Kur’an Yorumuna Olan Etkisi", *Kur’an Mesajı: İlmî Araştırmalar Dergisi* 2/1 (Haziran 1997), 51-60.

sona erer. Onun yerine yeni bir maslahat merkezli bir başka hüküm gelir. Mâturîdî'ye göre nesih demek âyetin hükmünün süresiz ortadan kaldırılması demek değildir. Gereksinim ve ihtiyaçlar olduğu zaman daha önceden hükmü kaldırılan âyetin hükmü tekrar devreye girer. Böyle bir nesih anlayışı da tahsis ve takyid kavramını da kapsamaktadır. Bir başka deyişle bazı âyetlerde yer alan tikel(cüzi) hükümlerin zaman içerisinde menatını yitirmesi nedeniyle nesih edilmiş olduğunu söylemek de bir problem yoktur. Çünkü Allah Teâla bir hüküm koyarken nass-olgu diyalektiğinin tabii bir neticesi olarak ilk muhatap kitlenin tecrübe ettiği verili ortamı/olgusal durumu dikkate almıştır. Bu çerçevede söz konusu olan değişim Allah ile değil, insanla ilgili bir durumdur.³⁶ Dolayısıyla ilgili âyetleri Kur'an'ın inzal olduğu dönemdeki olgusal gerçekliği gözönünde bulundurarak anlamak ve anlaşılacak şeyleri yorumlarken vahyin ilk muhataplarının psikolojik, sosyolojik ve kültürel dünyasını göz önünde bulundurmamak ve onlara fikirdaş olmak çok önemlidir.³⁷ Anlaşıldığı kadarıyla Mâturîdî, her zaman ve mekanda durumun gereği olarak gelişen her fiil, söz ve eyleme anlam yüklerken hükümlerde bir değişikliğin olabileceğini savunur.

2. Neshin Şartları ve Bağlayıcılık Sınırının Kriteri

Mâturîdî, metodolojisini nazar³⁸, us, te'vil, ictihad, istidlâl odaklı ve hikmete dayalı hükme göre şekillendirmiş, şekillendirdiği hikmet merkezli usûlünün izdüşümlerini neshe yaklaşımında orta-

³⁶ Mustafa Öztürk, *Kur'an'ın Mutezili Yorumu* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2008), 152.

³⁷ Mustafa Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Meali* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2011), (Giriş kısmından), XIII.

³⁸ Hanifi Özcan, *Mâturîdî'de Bilgi Problemi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1998), 89. Mâturîdî'nin istidlâl (nazar) savunusu, duyulara ve algılara uzak kalan gizemli objelerin bilinmesine ve kavranmasına, bazen tutarsız gibi gelen haberlerin değerlendirilmesine, peygamberlerin mucizeleri ile sihirbaz ve illüzyonistlerin göz boyamasının birbirinden ayırt edilmesine yardımcı olan bir akıl yürütme temeline dayanmaktadır. Bekir Topaloğlu, "Mâturîdî", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 28/151-157.

ya koymuştur.³⁹ O'na göre, neshin imkan ve sınırlarını belirleyen şey akıldır. Aklen nesih uygun değilse orada nesih söz konusu değildir. Aklî olarak bir âyette neshin varlığına imkan varsa o zaman o hükümde nesihden bahsedilebilir.⁴⁰ Mâturîdî, bir başka deyişle akıl temelinde bağlayıcılık değerine sahip bir nesih anlayışı ortaya koymaktadır. Aklın ilahi öğretiyi anlama ve analiz etmedeki değeri, insanın muhatap olmasına imkan tanıyan epistemolojinin temeli olmasına dayanır. Bu çerçevede İslâm uleması, âyetler arasında neshin olup olamayacağını tespiti noktasında iki âyetten ilk inen âyetin hangisi olduğunun kesin olarak bilinmesi⁴¹, neshe konu olan hükmün iyilik, maruf ve ahlaki kuralları içermemesi⁴², haber içerikli olmaması gibi bazı şartlar ortaya koymuşlardır. Mâturîdî de bu şartların makul olacağını belirtmiş teorik açıdan neshin şartlarını tefsirinde yeri geldikçe açıklamıştır. İleride konu ile ilgili örnekler sunacağımızdan dolayı tekrara kaçmamak için bu şartların tamamına burada örnek verecek değiliz.

Konu bağlamında müfessir Mâturîdî vaad ve vaîd gibi, talep anlamında olmayan sarîh haber de neshin olamayacağını ortaya koyarak gelen görüşleri eleştirmektedir.

Sözgelimi “وَإِنْ تُبْدُوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللَّهُ”⁴³ âyetini, devamında gelen “فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ” “Sonra dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder” âyetinin nesh ettiği görüşüne katılmaz. Ona göre, âyet-i kerimede hesâba çekilmeye dair bir va'd ve haber yer aldığından ötürü bu âyet nesh edilemez. Yoksa, bu âyette neshin olacağı savunusu, verilen sözden cayılması ve bedâ anlayışının ortaya çıkması anlamına gelir. Bu halin de Allah'ın, işlerin sonuçlarını bilmemesi anlamına gelir. Ancak Allah bütün bunlardan münezze-

³⁹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 1/302.

⁴⁰ Mâturîdî, *Te'vilât*, 5/495.

⁴¹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 5/380.

⁴² Mâturîdî, *Te'vilât*, 3/32.

⁴³ el-Bakara 2/284.

tir.⁴⁴ Bu çerçevede Mâturîdî hesaba çekilme ile ilgili haber ve va'd⁴⁵ içeren âyetlerde neshin olmadığını belirtir. Görüldüğü gibi müfessir Mâturîdî, metodoloji ekseninde bir âyette neshin gerçekleşemeyeceğini ortaya koymaktadır.

Ayrıca kendisi bununla da yetinmemiş nesih teorisini anlamıyorum odağına da yerleştirmiştir. Nitekim az önceki Bakara 284. âyetinde ortaya konan anlama ve yorumlama yönteminin de, nesih yoluna gitmeden, âyet ve hadis arasında var gibi gözükken çelişkinin nasıl giderileceğini en güzel şekilde ortaya koyan bir örnek olduğunu söylemek mümkündür. Şöyle ki, insanın aklından gelip geçen şey yalnızca bir hâtırsa (hayal, tasavvur, doğuş) bundan dolayı herhangi bir günahı olmayacağından şüphe yoktur. Çünkü bu düşüncüyü kontrol edip onu ortadan kaldırmak kulun gücünde değildir. "İnsanların zihinlerinden gelip geçen şeylerden sorumlu olmadıklarını" bildiren hadis⁴⁶ bu zihinde ortaya aniden çıkıveren düşünce ve tasavvur ile ilgilidir. Hâtırda olana karar verilip inanılırsa sorumluluk devreye girer.⁴⁷

Mâturîdî, nesih fenomeninin muhatap için bağlayıcılık sınırına ilişkin görüşlerini bazı âyetler üzerinden dile getirmektedir. Sözgelimi "Allah doğru yola ilettikten sonra, ne gibi şeylerden sakınmaları gerektiğini bir topluma açıklamadıkça, onları doğru yoldan saptıracak değildir. Gerçek şu ki, Allah her şeyi aslıyla ve bütünüyle bilir."⁴⁸ Müfessir Mâturîdî bu âyet ile nesh meselesi arasında irtibat kurar ve bu ilgi üzerinden nesih hakkında bazı açıklamalarda bulunur. Mâturîdî, bir tutum ve davranış nesih edilmeden önce yapılması halinde kul sevap mı alır ya da günahkâr mı olur? Sorusuna cevap arar. Ona göre, eğer neshedilen haber, hükme muhatap olan kitleye ulaşmamış bundan dolayı bu topluluk, mensûh olan bir hü-

⁴⁴ Mâturîdî, *Te'vilât*, 2/289.

⁴⁵ Konu ile ilgili başka örnekler için bk. Mâturîdî, *Te'vilât*, 2/289; 5/436; 6/217; 9/490.

⁴⁶ Müslim, "İman", 201-202.

⁴⁷ Mâturîdî, *Te'vilât*, 2/289.

⁴⁸ et-Tevbe 9/115.

kümle amel ediyorsa kendilerine herhangi bir vebal yoktur. Sözgelemi içki yasağını içeren bir bilginin kendilerine ulaşmadığı için içki içmeye devam etmelerinin bir günahı olmamalıdır. Ancak bir hükümün nesh edilmesine dair bilginin kendilerine ulaştığı halde aynı eylem ve davranışı yapmaya devam etmeleri durumunda sorumlu tutulacaklardır. Aynı şekilde kıblenin değişmesini içeren haberi sonradan öğrenen Müslümanlar, ilk önce Mescid-i Aksaya yönelerek namaz kılmışlar, ilerleyen süreçte kıblenin tahvili bilgisini haber aldıktan sonra yönlerini Kâbe'ye çevirmişlerdir. Bu durumdan haberdar edilen Hz. Peygamber (sav) ise, o Müslümanlara namazı tekrar iade etmelerini emretmemiştir.⁴⁹ Anlaşıldığı kadarıyla Mâturidî bu rasyonel yaklaşımıyla neshin sadece teoride kalan bir bilgi ağı olmadığını da ortaya koymuş, bunun tam aksine neshin doğurduğu sonucun bağlayıcılık sınırını da çizerek bir anlamda yaşanabilir boyutuna dikkat çekmiştir.

3. Neshin Yeniden Ele Alınıp Değerlendirilmesi

Mâturidî nesih anlayışını, din ve şeriat ayırımı ve icthadla nesih olmak üzere iki paradigma üzerine inşa etmektedir. Müfessir Maturidî din⁵⁰ ve şeriat kavramlarının kavramsal çerçevesi hakkında Kur'ân bütünlüğünü dikkate alarak bazı yorumlar yapmış, din-şeriat düalitesinin çerçevesini problematik bir alan düzleminden çizmiştir. İmam Mâturidî'nin din-şeriat ayırımı hususundaki görüşlerinin, Ebû Hanîfe'den etkilendiğini ve onun görüşlerini daha ileri bir seviyeye taşıdığını söylemek mümkündür. O, bu konuda Ebû Hanîfe'nin paralelinde açıklamalarda bulunmuştur.⁵¹

⁴⁹ Mâturidî, *Te'vilât*, 5/496.

⁵⁰ İlhami Güler, *Sabit Din Dinamik Şeriat* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012), 10.

⁵¹ Ebû Hanîfe'nin bazı hükümlerde neshin gerçekleştiğine ve hak dinin inanç esaslarının bütün peygamberler için aynı olduğuna dair görüşleri hakkında bk. Ebû Hanîfe, *Kitâbü'l-Âlim ve'l-Müteallim*, thk. ve trc. Mustafa Öz, *İmam-ı A'zam'ın Beş Eseri* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2009), 16.

Esas konumuza dönecek olursak İmam Mâturîdî şeriatın⁵² geçerliliğini ve değerini insan gerçekliğine paralel, ilerlemeci ve doğrusal bir çizgi düzlemine bağlamıştır. Öncelikle Kur'ân şeriatının neliğini ortaya koymak için Yahudilerin ebedi şeriat akidelerini kabul etmemiştir. Ona göre Şeriatın süreksizliği normatif değer sahasına giren ibadetler, ahkam ve muamelatın tamamı ile yakından ilgilidir. Bu kapsamda Mâturîdî, şeriatın nübüvvet tarihinin farklı dönemlerinde hangi mekanda ve hangi koşulda farklılaştığı ve değiştiği yönündeki görüşlerini ortaya koyarken müdellel olarak getirdiği âyetlerin her birinin öne çıkan özelliklerine vurgu yapmış ve buna göre din-şeriat ayrımı odağında neshe dair birtakım değerlendirmelerde bulunmuştur. Nitekim Mâturîdî, önceki şeriatler ile son gönderilen şeriat temasını ele alan Maide sûresi 48. âyet üzerinden yola çıkarak din-şeriat bağlamına vurgu yapmış ve bu konuda yaptığı yorum da çok önemlidir. İlgili âyetteki “Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol koyduk. Eğer Allah dileseydi, elbette sizi tek bir ümmet yapardı. Fakat verdiği şeylerde sizi imtihan etmek için ümmetlere ayırdı.” pasaj hakkında Mâturîdî'nin izahlarına bakıldığında, O'nun önceki şeriatlerin hükmü ile amel edilip/edilmeyeceği noktasından gelen tartışmalara temas ettiği görülmektedir.

Şöyle ki Mâturîdî şeriatın muhataba göre değişen kesintili durumuna ve bağlayıcılık düzeylerinin farklılığına dikkat çekmektedir. Âyette yer alan her ümmete bir şeriatın verilmesi, önceki ümmetlerin şeriatlerinde olan veya olmayan, heveslerine tabi olarak alışkanlık haline getirdikleri bazı hususların nesh edilmesi anlamına gelmektedir. Bu bakımdan mensûh olan bir hükümle amel et-

⁵² Şeriat kelimesi anlam-yorum tarihi sürecinde biri geniş diğeri de dar olmak üzere iki anlamı kapsar nitelikte kullanılmıştır. Geniş anlamda şeriat insanlara özgü olarak gönderilen dinî hükümlerin bütünüdür. Dar anlamda kullanıldığında şeriat ifadesi ile sadece değişime uyarlı hükümler, bir başka deyişle her peygambere ve onun tebliğ devrine göre değişebilen ve farklılaşabilen hükümleri içermekle birlikte Kur'ân ve Sünnet'te neshi mümkün olan ahkam ile icihad odaklı hükümler için de kullanılmıştır. (Talip Türkan, “Şeriat”, *Diyanet İslam Aniklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 38/571.)

mek haramdır.⁵³ Görüldüğü gibi Mâturîdî neshin meşruiyetini, değişebilirlik özelliğine sahip şeriat olgusu üzerine inşa etmektedir. İmam Mâturîdî, bu değişim kanunu üzerinden şeriatı ve bağlayıcılığını ilahi ilim ile gerekçelendiren Yahudilerin dogmatik inanç sistemlerini eleştirmektedir. Nitekim müfessir Mâturîdî, Yahudilerin şerî bir hükmün, yeni bir ilahi hükümle ortadan kaldırılmasının Allah'ın ilminde paradoksa neden olacağı ve onu izafileştireceği (bedâ) teolojik ve epistemolojik donelerini, değişimin ve dönüşümün imkan ve sınırlarını ortaya koyarak çürütmüştür. Nesih olgusunun Yahudilerin anladığı şekilde bedâ ve rücu anlamına gelmediğini bunun tam aksine neshin, bir hükmün uygulanış zamanının sona erdiğinin beyanı anlamına geldiğini belirtir.⁵⁴ Dolayısıyla O, tarihe, topluma ve mekana bağlı dinamik bir şeriat anlayışını ortaya koymuştur.

Mâturîdî, din-şeriat ayrımı hakkındaki düşüncesine “O: 'Dini dosdoğru ayakta tutun ve onda ayrılığa düşmeyin' diye dinden Nuh'a vasiyet ettiğini ve sana vahyettiğimizi, İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya vasiyet ettiğimizi sizin için de teşri etti (bir şeriat kıldı)⁵⁵ âyetine getirdiği yorumla devam ettirmektedir. Âyette İslam şeriatı ile önceki şeriatler arasında daimi bir bağa dikkat çekilmektedir. Mâturîdî âyette ifade edilen شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ/dinden sizin için de şeriat yaptı.” ifadesinden hareketle din-şeriat ayrımını netleştirmeye çalışmaktadır. Ona göre din, ceza, mükâfat, itaat, insanın iman ve amelinin derinliğine göre sorgulanacağı âhiret günü, başkalarının inançlarını da ifade eden, gidilen ve inanılan yol (mezheb), millet (din) ve İslam gibi anlamlara gelmektedir. Mâturîdî, âyetteki ilahi mesajın, bütün peygamberlere gelen dinlerin din noktasında aynı olduğunu ve gelen bütün dinlerin Allah'ın birliğine ve O'na ibadet edilmesi esasına dayandığını belirtir. Dolayısıyla ilâhî dinlerin özel-

⁵³ Mâturîdî, *Te'vilât*, 3/535.

⁵⁴ Mâturîdî, *Te'vilât*, 3/535.

⁵⁵ eş-Şûrâ 42/13.

likle inanç ve ahlâk ilkelerinde kesiştiklerine, müşterekliklerine değişmektedir. Her topluma gelen şeriat, sosyal yapının gösterdiği farklı durumlara, toplumun ekonomik, kültürel ve psikolojik gelişmelerine göre değişiklik arz eder.⁵⁶

Mâturîdî, şeriatlerdeki değişimin ve dönüşümün zorunluluğunu hitap boyutuyla ele almaktadır. Buradan hareketle nesih gerçeğini mantıki tutarlılık içerisinde ortaya koymaktadır. Nitekim Mâturîdî'ye göre, insan sahip olduğu birtakım yetileri ve donanımları ile Allah'a muhatap olmuştur. O, Kur'an'ın teolojik değerini ortaya koyarken birbirleriyle ardışık yarar/ احوال/مصلحة ; şartlar/ شرائع، ihtilaf/ اختلاف ; hükümleri uygulamak/ انقضاء vakitler/ أوقات ; konum/ مقام gibi belli kavramlardan yararlanarak Kur'an-ı Kerim'in indiği zaman, sosyo-kültürel çevre ile bağına dikkat çekerek insanların gereksinimine bağlı değişebilir bir şeriatı savunmuştur. Bu sistematik ağ içerisinde ahkam kategorisini teşkil eden şeriatın devamlılığını ve değişmezliğini savunmak ilahi teklifin maslahat değeri ile de çelişir.

Mâturîdî'nin din ve şeriat ayrımı ile ilgili mülâhazalarına "Sonra din işinde tâbi ol."⁵⁷ âyeti ışığında devam eder. Bir şeriatin başka bir şeriatle neshedilmesi, hikmetin dışına çıkan bir şey olmayıp, nesih örfünün gereğidir; çünkü nesih, hükmün sona erme vaktinin beyan edilmesidir, Yahudilerin anladığı gibi sonradan aklına gelme ve kararından dönme anlamına gelmez.⁵⁸ Bu çerçevede din-

⁵⁶ Mâturîdî, *Te'vilât*, 3/111; İbrâhim b. Mûsâ Ahmed er-Reysûnî Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, trc. Mehmet Erdoğan (İstanbul: İz Yayıncılık, 1990), 3/102-112; Ömer Dinç, "Din-Şeriat Ayrımı Meselesinin Mâturîdî ve Taberî'deki Yansımaları/Karşılaştırılması", *Uluğ Bir Çınar İmam Maturîdî, Uluslararası Sempozyum Tebliğler Kitabı* (Eskişehir: Nisan 2014), 190.

⁵⁷ el-Câsiye 45/18.

⁵⁸ Mâturîdî, *Te'vilât*, 3/535; 9/224; Talip Özdeş, "Mâturîdî'nin Din ve Şeriat Anlayışı", *Büyük Türk Bilgini İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik-Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012), 130; Mehmet Erdoğan, *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2016), 15; Mâturîdî, *Te'vilât*, 3/333, 4/318; Ömer Dinç, *Taberî ve Mâturîdî Tefsirlerinin Nesh Meselesine Yaklaşımları Açısından Mukayesesi* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 120-126.

şeriat ayrımının pratik sonucu, Hz. Muhammed'e gönderilen Kur'an'ın şeriat/ahkam kısmı, daha önce gelen peygamberlerin dinini değil şeriatlarını nesh etmiştir. Çünkü Nebiler ve Resullerin hepsi aynı dinin birer mensubudur. Hepsi de insanları tevhid'e ve Allah'a ibadet etmeye davet etmişlerdir. Dolayısıyla bütün Peygamberlere aynı din gönderildiğinden dinde nesih ve değişiklik söz konusu olmaz.

Mâtürîdî'ye göre, Hak dinin dışındakiler, her ne kadar üzerlerinde oldukları yolun Allah'ın dini olarak ifade etseler de, onların iddia ettikleri bu dosdoğru yola dair hiçbir delil ve kanıtları yoktur. Hak dinin ise delilleri ve kanıtları vardır. Çünkü hak din hiç değişmemiştir. Örneğin ona göre Hz. Peygamber tarafından uygulanan recm cezası, Tevrat'ta da bulunmaktadır. Dolayısıyla

Kur'an ve Sünnet'te bulunan bazı hükümlerin başka şeriatlarda da mevcut olması, dinin değişmeyen, şeriatların ise değişen yönünü ifade etmektedir. Şüphe yoktur ki Kur'an, Tevrat'ın hükmünü neshetmiştir.⁵⁹ Mâtürîdî şöyle der: Tevrat ve İncil'de ağır hükümler (azîmet) ve kolay hükümler (ruhsat) bulunmuş olsa da her ikisi de ortağı olmayan Allah tarafından indirilmiştir. Allah'ın ağır olan bir hükmü bir peygamberin ümmetine emretmesi, başka bir peygamberin ümmetine ise yasaklaması ve herhangi bir zamanda bir şeyi emredip, başka bir zamanda yasaklaması Allah'ın iradesi gereğidir. Allah'ın bir vakitte bir şeyi emretmesinde ve başka bir vakitte yasaklamasında hikmete aykırılık yoktur. Söz konusu âyette mensûhun nâsihe muvâfık olduğuna işaret vardır. Çünkü Tevrat ve İncil'deki şeriat ve hükümlerin bazısı Hz. Muhammed'in ümmetine nesh edildi. Eğer içlerinde hilâf olsaydı Yahudi ve Hıristiyanlardan "bu aykırıdır, muvâfık değildir" diye açıklama gelirdi. Bu çerçevede Kur'an'da nâsih ve mensûh var olup bunlar arasında çelişki

⁵⁹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 4/ 318. Aynı şekilde Mâtürîdî, el-Ahzab 33/53. âyetinin tefsirinde Hz. Peygamber'in şeriatıyla alakalı dikkat çeken açıklamalarda bulunmaktadır. Mâtürîdî, 8/408.

(tenâkuz) yoktur.⁶⁰

Nitekim Mâturîdî, ilahi hitapta bağlayıcılık doğuran sabitele-
rin geçerliliğini ortaya koymuş, bir de şeriatın nübüvvetin tarihsel
izleğinde değişkenlik ve farklılaşan özelliği üzerine kurulu gelişimine
vurgu yapmış, değişikliğin aklen zaruriliğini gerektiren zaman öge-
sine -ekonomi, sosyal yapı, siyasi alan, devletler arası ilişkiler, me-
deni hukuk- ve çevresel faktörlere -mekana, iklime ve coğrafyaya-
vurgu yapmış, Yahudilerin şeriatlerinin ebediliği inancının yanlışlı-
ğını eleştirel bir bakış açısıyla ortaya koymuştur. Mâturîdî'nin ne-
sih anlayışının temelini oluşturan bir diğer paradigma ise icthâdî
nesih anlayışıdır.

4. Âyetlerin Bağlamsal Okunması: İctihâdî Nesih

Mâturîdî'nin kaydettiğine göre, onun Kur'an'ı anlama ve yo-
rumlama modeli tefsir-te'vil ayrımı ikilemi üzerine şekillenmiştir.
O'na göre tefsir sahâbeye, te'vil fukaha'ya aittir. Bu bağlamda tefsir
murad-ı ilahinin kesinlik kazanması için ortaya konan çabadır. Söz-
lükte “dönüp varmak, dönüp gelmek” anlamındaki *اول-آل-يول* *evl kö-*
künden türeyen te'vil “döndürmek; sözü iyice inceleyip varacağı
mânaya yormak; bir şeyi amaçlanan son noktaya ulaştırmak” de-
mektir.⁶¹ Bu kelime Kur'an-ı Kerim'de on beş yerde geçer ve hepsi
de bu manadadır.⁶² Örnek olarak şu iki âyet üzerinde durmak ye-
terlidir: I. “Eğer bir konuda ihtilafa düşerseniz, onu Allah'a ve Pey-
gamber'e arzedin; şayet Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız. Bu,

⁶⁰ Mâturîdî, *Te'vilât*, 1/444; Konu hakkında ayrıntılı örnekler için bk. Murat Akçay, Mâturîdî'de Nesh Problemi (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 88, 99. Mâturîdî, *Te'vilât*, 3/535. Metin Avcı, “İmam Mâturîdî'nin 'Din-Şeriat Ayrımı' Anlayışında Ebû Hanîfe'nin Etkisi”, *emakâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi* 11/1 (Bahar 2018), 177-199.

⁶¹ Cemaluddin Muhammed b. Mûkerrem b. Manzur, *Lisanu'l-Arab* (Beyrut: el-Matbaatu'l-Miriyye, 1968), 11/32; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'an* (Beyrut: Dârü'l-Marifet, 2005), 381; Abdurrahman Celâleddin b. Ebu bekr Suyûtî, *el-İtkân fî Ulumi'l-Kur'an* (Beyrut: Merkezi Dirâsâti'l-Kur'âniyye, ts.) 2261; M. Zeki Duman, *Uygulamalı Tefsir Usulü ve Tefsir Tarihi* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1992), 43.

⁶² Mâturîdî, *Tefsiru'l-Mâturîdî*, 3/234; M. Zeki Duman, *Beyanü'l Hak (Kur'an'ı Kerim'in Nüzul Sırasına Göre Tefsiri)* (Ankara: Fecr Yayınları, 2008), 1/18.

en hayırlısı ve te'vil (sonuç) bakımından en güzeldir.”⁶³ II. “Ve (Yusuf), ebeveynini tahtın üzerine çıkardı. Hepsi ona secdeye kapandılar. O dedi ki: Ey babacığın! İşte bu, vaktiyle gördüğüm rüyamın te'vili (ortaya çıkışı, gerçekleşmesidir), hakikaten Rahbim onu gerçek kıldı”⁶⁴ Buna göre te'vil kelimesi, Kur'an-ı Kerim'de: “Bir şeyin akıbeti, varacağı yere varması, mahiyet ve hakikati” manasında kullanılmıştır. Fakat daha sonra bu kelime anlam değişmesi olmuş ve bu kelime ıstilah olarak, tefsir ve beyan manasında da kullanılmaya başlanmıştır.⁶⁵ Te'vil kelimesi, ıstilahta şu şekilde de tarif edilmektedir: Zahirî uygun olan iki ihtimalden birine reddetmektir. Zerkeşi, âyetin muhtemel olduğu manalardan birine döndürülmesi⁶⁶, Sa'lebi ise, âyetin ön ve arkasına uygun olduğu muhtemel manalardan birine sarfıdır.⁶⁷ Mâturîdî kısmen de olsa nesih problemini bu anlayış merkezinde ele almıştır.⁶⁸ Nitekim O'na göre, şeriatlerin şekillenmesinde, insanların farklı anlayışları ve değişen şartlar önemli oranda etkili olmuştur. Mâturîdî'nin olgu-nass şekillenmesi çerçevesinde gelen herhangi bir hükmün varlık nedeni iptal ya da süresinin bitimi halinde ictihad mekanizması kullanılarak bir hükmün neshinin olabileceğini savunmaktadır. Sözelimi Hz. Ömer'in (ra) kalpleri İslam'a ısıdırılacak olanlara (Müellefe-i Kulûb) zekatı vermemesini örnek verir ve konuyu şu soru ile derinleştirir: Müellefe-i kulub sınıfı şu an yokken ve hükmü neshedilmişken onlara verilecek zekat nasıl pay edilir? Hz. Ebu Bekir ve Ömer gibi sahâbe onlara hiçbir pay ayırmamıştır: Onlara ayrılan pay diğer zekat sınıfında olanlara dönmez mi? Eğer zekatın onlara dönmesi caiz

⁶³ el-Yusuf 12/59.

⁶⁴ el-Yûsuf 12/37,45; el-Kehf 18/78.

⁶⁵ İsmail İbn Hammâd El-Cevheri, *es-Sıhah* (Mısır: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1956), 2/1627.

⁶⁶ Bedreddin Muhammed b. Abdullah Zerkeşi, *el-Burhan fi Ulumi'l-Kuran* (Beirut: 2006), 2/167

⁶⁷ S. Şerif Cürçânî, *Kitâbu't-Ta'rifât* (Beirut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988), 156.

⁶⁸ Kerim Özmen, “İmam Mâturîdî ve Kâdî Abdülcebbâr'ın Mütешâbih Ayetleri Yorum Yöntemi”, *İslam ve Yorum: Temel Tartışmalar, İmkânlar ve Sorunlar 2* (Malatya 2017), 329-338.

ise bir vakitte 8/1 den fazla olur, bir diğerk vakitte de 8/1 den az olur.⁶⁹ Görüldüğü gibi Mâturîdî bu sorular çerçevesinde bu sınıfın kalktığını dolayısıyla da onlar hakkında gelen hükmünde nesh edildiğini belirtir.

Ayrıca bu sınıfa verilen payın taksimatı konusunda gelebilecek sorulara cevap bulmaya çalışır. Bu genel mülahazadan sonra Mâturîdî, zekatın müellefe-i kulûba verilmesinin gerekçesini şöyle anlatır: İslam'ın güçlenmediği ve Müslümanların zayıf olduğu yıllarda Hz. Peygamber (sav) gücü ve iktidarı ellerinde tutan münafık liderlere kalplerini İslam'a ısındırmaya matuf olarak müellefe-i kulûba toplanan zekattan pay ayırmıştı. Mâturîdî, Tevbe 60. âyetinin değerlendirmesi bağlamında olayın gelişme sürecini şöyle anlatır: Uyeyne b. Hısn ve Akra b. Habis, Hz. Ebu Bekir'in (ra) huzuruna çıkmış "Ey Allah'ın Resulü'nün halifesi, bizim o bölgede otsuz, işe yaramaz bir kıraç arazi var, onu bize ver, tahsis et" demişler. Hz. Ebu Bekir de o araziye onlara ikta' (bağışlama) yoluyla tahsis eylemiş ve buna dair bir de yazılı evrak düzenleyip, orada bulunmayan Hz. Ömer'i şahit yazmıştır. Bu ikisi de, şahit olsun diye Ömer'e gelmiş, meseleyi anlatmışlar. Hz. Ömer duruma vakıf olunca yazılı evrakı ellerinden alıp yırtıp atmış ve şöyle demiştir: "Resulullah sizi İslâm'a ısındırıyordu ve o gün Müslümanlar'ın sayısı azdı. Şimdi ise Allah Teâlâ Müslümanlar'ın sayısını çoğalttı. Gidiniz gücünüz yettiği kadar çalışıp çabalayınız, gidin elinizden geleni ardınıza koymayın. Allah da sizi gözetir." Hz. Ebu Bekir de Ömer'e uygun bir kanaat sergilemiştir.⁷⁰

Anlaşıldığı kadarıyla Mâturîdî, hayatta karşılaşılan olayları ve sorunları dinin genel mekasadını gözönüne alarak akıl ve düşünmeyle çözmeye çalışmıştır. Âyette (bir hükmün uygulanmasını gerektiren) "لارتفاع المعنى الذي به كان / mana" (âyette yer alan hükmün illeti ve hikmeti) kalkması nedeni ile ictihadla da neshin caiz olduğuna dair bir delil vardır. Mâturîdî neshin birtakım yollarından bahsederek

⁶⁹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 5/402.

⁷⁰ Mâturîdî, *Te'vilât*, 5/392.

rek⁷¹ bunlardan birinin de ictihadi nesh olduğunu ifade eder.⁷² Buna göre ictihadla nesh ifadesi, âyetin hükmünü var kılan sebebin/gerekçenin ortadan kalkmasıyla âyetin hükmünün uygulanmamasını kapsayan bir kavramdır. Buna göre ictihadın temelini oluşturan öge ile Mâturîdî'nin nesih anlayışının temelini oluşturan öge aynıdır. O öge de akıldır. Dolayısıyla her iki ögenin şekillenmesinde en güçlü amilin akıl olduğunu söylemek mümkündür. Bu çerçeveden bakıldığı zaman müfessir Mâturîdî'nin nesih nazariyesi ile ictihad kavramı birbiriyle örtüşmekte hatta birbirini tamamladığı görülmektedir.

Tarihi süreç içerisinde Mâturîdî'nin ictihadla nesh teorisi hakkında birbirinden farklı bazı yorumlar yapılmaktadır. Konu ile ilgili değerlendirmeler ana hatlarıyla şöyledir: Kâsânî (ö. 587/1191) Hz. Ömer (ra), bir illete ve ümmetin maslahatı üzerine ikame olunmuş bir tasarrufu, söz konusu illet ortadan kalkınca, ictihadla geçici olarak durdurmuş ve bu duruma Hz. Ebû Bekir'in ve diğer sahâbîlerin itiraz etmemeleri üzerine bu konuda icma meydana gelmiştir.⁷³ Bazılarına göre ise, Mâturîdî, ictihadî neshi kavramsallaştırmaya giderken, neshin birçok türünün olduğunu söylemektedir. Bu çerçevede bir âyetin ictihad ile nesh edilmesi ise hüküm içeren bir âyetin farklı şekilde yorumlanarak kendisine yüklenen daha önceki anlamının kaldırılıp yeni bir hükmün belirleyicisi olması şeklinde açıklanmaktadır. Bu yeni anlamın kendisine yüklenmesi, şartların değişmesiyle ilişkilendirilmektedir.⁷⁴ Bir başka deyişle nassın olgu ile ilişkisinden kaynaklı olarak okuyucu ve okuma eyleminin ortamı (etkin tarih) değiştikçe anlamada değişmekte ve yenilenmek-

⁷¹ وفي الآية دلالة جواز النسخ بالاجتهاد؛ لارتفاع المعنى الذي به كان؛ ليعلم أن النسخ قد يكون بوجه 5/407. (Mâturîdî, *Te'vilât*,

⁷² Mâturîdî, *Te'vilât*, 5/392; Özdeş, *Tefsir Anlayışı*, 236.

⁷³ Ebû Bekr Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâü's-Sanâi fî Tertibi's-Şerâi* (b.y.: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986), 2/45.

⁷⁴ Şaban Ali Düzgün, "Mâturîdî'nin Kur'ân Yorum Yöntemi", *Kelam Araştırmaları Dergisi* 10/1 (Aralık 2012), 1-18.

tedir.⁷⁵

İctihadla nesh hakkında bir değerlendirme de Saffet Köse'ye aittir. Konu hakkında şunları kaydeder: Kur'ân'ın anlaşılmasında bazı yönelişlerin olduğu bilinmektedir. Bunlardan biri de Modernist tarihselci yöneliştir. Bu eğilimin savunusu Kur'ân metnini kültürel ve dilsel bir obje olarak algılamakta ve Kur'ân'ı sosyolojik, antropolojik, semantik, hermenötik, semiyotik ve filolojik açılarından değerlendirmeyi ve analiz etmeyi önermektedir. Bu yönelişin tezi, şerî hükümler zamanın ruhsal, toplumsal ve kültürel etkilerin bütününe göre gelmiş, bu şeraitin ve platformun değişmesiyle ahkâmın da değişmesinin zorunlu olduğuna bireyleri mobilize etmektir. Hükümlerin varyasyonunun alanını alabildiğince gevşeten bu ekolün referans kaynağı Hz. Ömer'in, dinin bazı ilkelerini uygulama alanına geçirip gerçekleştirmesine dayanmaktadır. Bu mülâhazaya, "Hz. Ömer'in maslahat gerektirdiği için nasslardan bağımsız uygulamalarda bulunması ve nassların öngördüğü bazı hükümleri değiştirmesi ya da askıya alması söz konusu değildir." diyerek katılan Saffet Köse'ye göre Hz. Ömer (ra) nassların bir işin nasıl bir yol alacağını bildiren hükümlerine rağmen bir başka hüküm koyma telaşına girmemiştir. Hz. Ömer'in ortaya koyduğu bu pratik uygulamanın anlamı, gelen hükmün varoluşsal sebebi olan illetlerin değişmesi veya ortadan kalkmasının nihai neticesinde maslahat gereği ahkâma yönelik bazı ictihadlarda bulunmasıdır. Yani, "Hz. Ömer (ra) müellefe-i kulûba zekatı yasakladı" veya "zekata kota koydu" demek yanlıştır. Çünkü Hz. Ömer'in bu uygulamasına müdahil olanlar müellefe-i kulûb tanımlamasının çerçevesine girmeyen kimselerdir. Bir başka deyişle onlar bu vasıflarını yitirmiş kimselerdir. Bu çerçevede değişime konu olan şey müellefe-i kulûba zekat verme emrini içeren hükmü değil, zekat almayı hak eden kimselerin nitelikleridir. Zekat verilmesi zorunlu olan bir fakirin zengin olduktan sonra kendisine zekatın düşmemesinin sebebi ne ise müellefe-i

⁷⁵ Ömer Özsoy, *Kur'ân ve Tarihsellik Yazıları* (Ankara: Otto Yayınları:2015), 55.

kulüb olarak kendilerine zekat verilirken, sonradan zekatı kesilen kimsenin hali de tıpa tıp aynıdır. Aslına bakılırsa Hz. Ömer'in ortaya koyduğu ameliyede budur.⁷⁶

Anlaşıldığı kadarıyla fakirken-zengin diyalektiğinden yola çıkıldığı zaman var olan özellik ve vasıf değiştiği andan itibaren ona ilişkin gelen hükmünde değişmesi kaçınılmaz olmaktadır. Hz. Ömer'in bu eylem ve tutumu nassla belirlenen bir hükmün ortadan kaldırılmasına yönelik bir tavır değildir. Tam aksine hükmün pratiğe edilme koşullarına yönelik bir değerlendirmedir. Bir başka ifadeyle Hz. Ömer'in tarihsel bir momentte uygulayabilme deneyimi ne bir âyetin içerdiği hükmü değiştirmiştir ne de ona zıt bir tutum içermektedir. Dolayısıyla bu pratik, günün koşullarında müellefe-i kulüb kategorisine girecek kişilerin olmamasına matuf yapılan bir ictihaddır. Bu bağlamda zikri geçen grubun müellefe-i kulüb olma vasfını kaybetmelerinden ötürü ilgili nassın içerdiği hüküm kendilerine uygulanamamıştır.⁷⁷

Mâturîdî'nin ictihadla nesh teorisinde nesh-i ictihadın, Kur'ân nassını iptal edeceği iddiası vardır. İlk dönem müfessirleri neshi geniş manada anlamışlardır. Tarifinde ve içeriğinde meydana gelen semantik değişim sonucunda ilk dönemdekilerin anladığı nesh anlayışı ile sonra gelenler tarafından neshin algılanması farklı olmuştur.⁷⁸ Mâturîdî'nin tefsir metodolojisinin özünde, Kur'ân'a komprime yaklaşma, onu anlamının merkezine koyma, aklın ve rivayetlerin doğruluğuna hakem yapma vardır. O, Kur'ân odaklı bir yöneliş ile akılla nakil arasında bir insicam kurmaya çalışmıştır.

⁷⁶ Saffet Köse, "Hz. Ömer'in Bazı Uygulamaları Bağlamında Ahkâmın Değişmesi Tartışmalarına Bir Bakış", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 7 (Nisan 2006), 13-50; Orhan Çeker, "Prof. Dr. Saffet Köse'nin Hz Ömer'in Bazı Uygulamaları Bağlamında Ahkâmın Değişmesi Tartışmasına Bir Bakış" Başlıklı Makalesi Üzerine Bazı Mülâhazalar", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 7 (Nisan 2006), 51-54.

⁷⁷ Mehmet Öztürk, "Hz Ömer'in İctihatlarının Fıkhi İlkelerdeki Karşılığına Kısa Bakışlar", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/0 (2014), 1-29.

⁷⁸ Muhtemelen Mâturîdî mütevatir sünnetle âyetlerin neshini takyit ve tahsis anlamında kabul etmiş görünmektedir. Talip Özdeş, *Kur'ân ve Nesh Problemi* (Ankara: Fecr Yayınevi, 2018), 86; Mâturîdî, *Te'vilât*, 1/582.

Yorumlarını rasyonel bir düzlemde devam ettiren müfessir, düşüncesini imanın nuruna bırakmış nefsin emrine girmeyen bir aklın insanı doğruya götüremeyeceğine dikkat çekmiştir.⁷⁹ Âyetlerin tefsirinde aklın hakemliğine inanan Mâturîdî, neshin geliş şekillerini ve çeşitlerini beyan eder, hüküm koymanın *نصب الأحكام و الشرائع* her zaman Allah'a ait olduğunu, Allah Teâlâ'nın bu hükümleri bazen Kur'an'da beyan etmiş yerine göre de hükümleri açıklama işini Hz. Peygamber'in (sav) yetkisine bırakmıştır. Kendisi daha sonra Sünnî gelecekte, Kur'an'ın Kur'anla, sünnetin sünnetle neshinde ittifak olduğunu; sünnetin Kur'an'la, Kur'an'ın sünnetle neshinde ihtilafı olduğu hakkında tartışmaların bulunduğunu ve farklı görüşlerin ileri sürüldüğünü belirtir.⁸⁰

Mâturîdî'nin icihadla nesh teorisi hakkında şunları söylemek mümkündür: Hz. Ömer'in günün şartları ve beklentilerine cevap vermek için dinin sabiteleriyle oynadığını söylemek Hz. Ömer'in (ra) Kur'an tasavvuruyla örtüşen bir değerlendirme değildir. Ayrıca yanlış anlaşılıp yorumlanan Hz. Ömer'in bu tip uygulamalarına Mâturîdî'nin düşüncesini inşa ettiğini söylemek de mantıki görünmemektedir. Bununla beraber Mâturîdî nesh kavramını, kavramların terimleşme sürecine girmeden kullandığını da iddia etmek tutarlı bir yaklaşım değildir. Hz. Ömer'in bu uygulaması bir şeyin talebinde din istismarının önlenmesine yönelik bir uygulama olduğu düşünülebilir. Sanki gelen o iki kişi her konuda taksim edilen malda hak arayışını girmişler, bunun kendileri için en tabii hak olduğunu iddia etmişlerdir. Hz. Ömer'de bu yanlış gidişe dur demesini ilkeli duruşuyla net bir şekilde ortaya koymaktadır. Onun, fondan ayrılan miktarı müellefe-i kulûbe vermemesi, onların zekatı hak edecek yeterliliği kaybettikleri esasına dayanmaktadır. Hz. Ömer (ra), âyette müellefe-i kulûba ayrılan zekat hissesini iptal etmemiştir. Hz. Ömer'in burada yaptığı uygulama şudur: O, müellefe-i kulûbün niteliksel özelliklerinin temel yeterlik şartlarını taşıyama-

⁷⁹ Mâturîdî, *Te'vilât*, 3/431.

⁸⁰ Mâturîdî, *Te'vilât*, 1/583.

sından ve Müslümanların güçlenmesinden ötürü zekatın verileceği kalemi içeren hükmü yeniden yorumlamıştır. Dolayısıyla Mâturîdî'nin ictihadla nesh anlayışını, var olan öznenin taşıdığı özellikleri kaybettiği için hükmün uygulanmaması olarak değerlendirmek makul gözükmektedir.

Ayrıca Mâturîdî'nin nesh konusunda aşırı yoruma kaçmadığı ihtiyatlı davrandığı söylenebilir. Kur'ân âyetlerini mantıksal önermelerin nesnesi haline getirmeden kendi doğrularını Kur'ân'a onaylatmadığı görülmektedir. Nassların sınırlı olayların sınırsız olması ve yeni olaylara Kur'ân'ın çözüm üretmesi öncelikle hükmün illetinin doğru bir şekilde tespit edilmesi ile doğru orantılıdır. Bu bağlamda Mâturîdî, anlama-yorum ekseninde nesih olgusuna sığınarak âyetlerin ortaya koyacağı hükmü heba etmemiş, tam aksine neshi doğru bir düzleme yerleştirerek vahyin indiği ortamın tarihsel ve sosyal gerçeklerine atıflar yaptığını (nass-olgu bağlantısını yaparak), nazil olduğu ortamın sosyal yapısıyla son derece ilgili olduğunu Kur'ân'ın salt zihinsel ve teorik bir metin olarak inzal edilmediğini ortaya koymaya çalışmıştır.

Sonuç

Mâturîdî, sadece kelimeler ilminde değil aynı zamanda tefsir alanında da kendi şahsına münhasır bir müfessirdir. Ebû Mansur el-Mâturîdî'nin nesh problematiğine bakış açısı üzerinden verdiğimiz bu bilgilerin çağımıza ışık tutan taraflarını şöyle açıklamak mümkündür: Düünden bugüne Kur'ân tefsiri yapılmaktadır. Tefsirin objesi Kur'ân aynı kalsa da tefsirin mahiyetinde dünle bugün arasında önemli farkların olduğu görülür. Tefsirin de bir konusu olan nesih olgusu üzerindeki tartışmalar, hem kavramın tanımında hem de neshe ilişkin örneklerde bir ittifakın sağlanamadığını göstermektedir. Neshin varlığını kabul edenler hangi âyetlerin bu kapsamda değerlendirileceği hususunda ortak bir sonuca varamamışlardır.

İlahi dinlerin esasını oluşturan doktriner öğretilerinde, inanç ilkelerinde ve her zaman işlevselliğini yitirmeyen genel geçer insanî temel düşüncelerde nesih olayı gerçekleşmemiştir. Ancak dinin ferî

kısmına göre bazı davranış ve ibadet ritüellerinin şekilleri ile ilgili konularda nesih gerçekleşmiştir. Bu bağlamda İmam Mâturîdî, öncelikle neshin tarifine farklı bir bakış açısı getirmiş ve neshe, belirli bir süre için yürürlükte olan hükmün süresinin sona ermesi üzerine yine belirli bir zaman dilimi için yeni bir başka hükmün getirilmesi şeklinde anlam vermiştir. Böylece nesih için, “bir daha amel etmemek üzere yürürlükten kaldırma” şeklinde yapılan tariflere katılmamış ve neshi, farklı şart ve zamanlar için özellikle maslahata yönelik olmak üzere, uygulamada alternatifler sunma olarak algılamıştır.

İmam Mâturîdî'nin Kur'ân'da yer alan bir hükmün ictihad ile nesh edilebileceğini söylemesi Kur'ân'ın emrini sonsuza dek ilga etmesi şeklinde değerlendirilmemelidir. Hz. Ömer'in uygulamasını referans göstererek inşa ettiği nesih anlayışı ilgili hükmün nedenini oluşturan öge ortadan kalktığı için hükmün geçici olarak işlevsiz hale getirilmesidir. O'na göre ilerleyen süreçte şartlar tekrar ortaya çıkarsa işlevsiz hale gelen daha önceki hüküm tekrar devreye girer. Mâturîdî, burada nassın olgu ve kültürle olan ilişkisinin boyutunu ortaya koymuştur. Var olan bir durumun taşıdığı nitelikleri değiştiği zaman onunla ilgili gelen hükmünde uygulanmayacağına dikkat çekmiştir. Yoksa onun Kur'ân'a rağmen yeni bir hüküm getirme arayışında olduğunu savunmak ve bunu da ictihadi nesih ile ilişkilendirmek tutarlı değildir. Kur'ân'ı anlama ve yorumlamada nesh anlayışımızı orta çizgide tutmamız anlam ve yorum zenginliğini artıracaktır. Aynı şekilde nass ile nassın yorumunu aynı kategoride değerlendirmek bilginin üretilmesine ve düşüncenin gelişmesine ket vurmaktadır.

Kaynakça

- Ahmed, Hasan. "Nesh Teorisi". trc. Mehmet Paçacı. *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 3/1 (Nisan1987), 105-109.
- Akçay, Murat. *Mâturîdî'de Nesh Problemi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Ateş, Süleyman. *Kur'ân'da Nesh Meselesi*. İstanbul: Yeni Ufuklar

- Neşriyat, 1996.
- Avcı, Metin. “İmam Mâturîdî'nin 'Din-Şeriat Ayırımı' Anlayışında Ebû Hanîfe'nin Etkisi”. *e-makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi* 11/1 (Bahar 2018), 177-199.
- Bakıllanî, Ebu Bekr Muhammed b. Tayyib. *el-İntisaru li'l-Kur'ân*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 2012.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük Tefsir Tarihi*. İstanbul: Ravza Yayınevi, 3. Basım, 2008.
- Birişik, Abdulhamit. “Nesh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopesi*. 32/584-586. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Kuran Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Amiller*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1968.
- Çeker, Orhan. “Prof. Dr. Saffet Köse'nin 'Hz Ömer'in Bazı Uygulamaları Bağlamında Ahkâmın Değişmesi Tartışmasına Bir Bakış” Başlıklı Makalesi Üzerine Bazı Mülâhazalar”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 7 (Nisan 2006), 51-54.
- Çetin, Abdurrahman. “Nesih”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopesi*, 32/579-581. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Çiçek, Yakup. “Nasih-Mensûh İlmini Bilmenin Tefsire Getirdikleri ve Götürdükleri”. *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları III* (Güz 2002), 371-384.
- Dehlevî, Şah Veliyyullah. *el-Fevzü'l-Kebir fî Usûli't-Tefsir*. Beyrut: İtisam, 2. Basım, 2005.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usulü*. İstanbul: Marmara İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 47. Basım, 2008.
- Dinç, Ömer. “Din-Şeriat Ayırımı Meselesinin Mâturidî ve Taberî'deki Yansımaları/Karşılaştırılması”. *Uluğ Bir Çınar İmam Mâturidî Uluslararası Sempozyum Tebliğler Kitabı* (Nisan 2014), 190.
- Dinç, Ömer. *Taberî ve Mâturidî Tefsirlerinin Nesh Meselesine Yaklaşımları Açısından Mukayesesi*, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Düzgün, Şaban Ali. “Mâturidî'nin Kur'ân Yorum Yöntemi”. *Kelam Araştırmaları Dergisi* 10/1 (Aralık 2012), 1-18.

- Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dımaşki. *el-Musaffa bi-Ekfi Ehli Rusuh min İlmi'n-Nasih ve'l-Mensûh*. Beyrut: 1410.
- Ebû Hanîfe, Nu'mân b. Sâbit b. Zûtâ b. Mâh. *Kitâbü'l-Âlim ve'l-Müteallim*. thk. ve trc. Mustafa Öz, *İmam-ı A'zam'ın Beş Eseri*. İstanbul: İFAV Yayınları, 12. Basım, 2009.
- Efendioğlu, Mehmet. "Nesh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopesi*, 32/ 581-582. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Erdoğan, Mehmet. *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 9. Basım, 1994.
- Gezgin, Ali Galip. "Nesh Problemi Bağlamında Mensûh Olduğu İddia Edilen Bazı Âyetlerin Hz. Peygamber Tarafından Tefsir Edilmesi". *IV. Kutlu Doğum Sempozyumu*. 239-248. Isparta: 19-21 Nisan 2001.
- Güler, İlhami. *Sabit Din Dinamik Şeriat*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 4. Basım, 2012.
- Güllüce, Veysel. "Kur'ân'da Neshedilmiş Âyet Var mıdır?". *Ekev Akademi Dergisi*, Sosyal Bilimler, 10/26 (Kış 2006), 51-74.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd el-Endelüsî el-Kurtubî el-Endülüsî. *en-Nâsîh ve'l-Mensûh*. thk. Abdulgaffar Süleyman el-Bindarî. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.
- Karakuş, Abdulkadir. "İmam Mâturîdî'nin Nesh Anlayışı". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45/24 (Aralık 2018), 83-113.
- Kâsânî, Ebû Bekr Mes'ûd b. Ahmed. *Bedâiü's-Senâi fî Tertibi's-Şerâi*. b.y.: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1406/1986.
- Kattânî, Menna. Halil *Ulümü'l-Kur'ân*. trc. Arif Erkan. İstanbul: Timaş Yayınları, 1997.
- Kutlu, Sönmez. *İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik*. Ankara: Kitâbiyat Yayınları, 8. Basım, 2003.
- Koca, Ferhat. *İslam Hukuk Metodolojisinde Tahsis*. İstanbul: İsam Yayınları, 1996.
- Köse, Saffet. "Hz. Ömer'in Bazı Uygulamaları Bağlamında Ahkâmın Değişmesi Tartışmalarına Bir Bakış". *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 7 (Nisan 2006), 13-50.

- Mâturîdî, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud. *Tefsiru'l-Mâturîdî*. thk. Mecdî Basellum. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005.
- Meriç, Cemil. *Jurnal*. İstanbul: İletişim Yayınları, 3. Basım, 2018.
- Okiç, M. Tayyib. *Tefsir ve Hadis Usulünün Bazı Meseleleri*. İstanbul: Nun Yayıncılık, 1995.
- Orum, Fatih. *Kur'an'ın Öğrettiği Kavramlar: Nesh*. İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2017.
- Özdeş, Talip. "Mâturîdî'nin Din ve Şeriat Anlayışı". *Büyük Türk Bilgini İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik-Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı*. 130. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012.
- Özdeş, Talip. *İmam Mâturîdî'nin Tefsir Anlayışı*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.
- Özdeş, Talip. *Kur'an ve Nesh Problemi Allah'ın Kitabında Çelişki Var mı?*. Ankara: Fecr Yayınları, 2. Basım, 2018.
- Özmen, Kerim. "İmam Mâturîdî ve Kâdî Abdülcebbar'ın Müteşâbih Ayetleri Yorum Yöntemi". *İslam ve Yorum: Temel Tartışmalar, İmkânlar ve Sorunlar*, 2. 329-338. Malatya: 2017.
- Özsoy, Ömer. *Kur'an ve Tarihsellik Yazıları*. Ankara: Otto Yayınları, 2. Basım, 2015.
- Öztürk, Mustafa. *Kur'an'ın Mutezili Yorumu*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 3. Basım, 2008.
- Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî. *et-Tahbir fî İlmi't-Tefsir*. Kahire: Dârü'l-Menar, 1986.
- Suyûtî. *el-İtkan fî Ulûmi'l-Kur'an*. Beyrut: Dârü İbn Kesir, 1987.
- Şâtîbî, İbrâhim b. Mûsâ-Ahmed er-Reysûnî. *el-Muvâfakât*. trc. Mehmet Erdoğan. İstanbul: İz Yayıncılık, 1990.
- Şimşek, M. Sait. *Günümüz Tefsir Problemleri*. Konya: Esra Yayınları, 1997.
- Topaloğlu, Bekir. "Mâturîdî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28/151-157. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

The Problematic of the Naskh According to al-Māturīdī

Summary

It is known that Abū Maṣṣūr Muḥammad b. Muḥammad b. Maḥmūd al-Māturīdī al-Samarqandī, the founder of the Māturīdiyya sect, was born in the first half of the ninth century and died in 862. Al-Māturīdī made great contributions to the formation of the line of Ahl al-Sunna which developed in historical process by his rational and balanced interpretations centered on the integrity of the Qur'an on subjects such as kalām, tafsīr, fiqh and ḥadīth. He also made significant contributions to the unity and integrity of Islamic society, which was subjected to the influence and threat of many currents during his lifetime.

The most important work of al-Māturīdī that has survived is the *Ta'wīlāt al-Qur'ān*. This work is one of the most important products of early Islamic thought on tafsīr. Besides it provides important information about Islamic sciences such as fiqh, sects, theology, uṣūl al-fiqh, as well as non-Islamic religions and sects. In this study, we evaluate how al-Māturīdī deals with the problematic of naskh through such a work.

Researchers who analyse al-Māturīdī's understanding of tafsīr, often draw attention to its distinction between tafsīr and ta'wīl. Accordingly, while the tafsīr is bound to a single provision, the ta'wīl is an intellectual process that opens doors to more than one meaning. Thus, the concept of subsidy will also gain full legitimacy.

Al-Māturīdī, separates religion from sharī'a (Muslim religious law), which he defines as faith and creed. According to him, the sharī'a includes worship, orders, and other religious provisions. Thus, he shifts the debate over the existence of a necessary relationship on the one hand between the reason and the religion and on the other hand between the sharī'a and the revelation.

The fact that Imam al-Māturīdī says that a provision in the Qur'ān can be abolished by ijtihād should not be considered as the abolition of the Qur'ān's order forever. His understanding of naskh, which he built with reference to 'Umar b. al-Khaṭṭāb's practice, is

the temporary rendering of the provision as the element that constitutes the cause of the provision has disappeared. According to him, if the conditions reappear in the following process, the previous provision, which became dysfunctional, comes into play again. Al-Māturīdī revealed the extent of the relationship between the *nass* and the phenomenon and culture. He also drew attention to the fact that when the qualifications of an existing situation change, the corresponding provision will not apply. Otherwise, it is not consistent to argue that he is seeking a new provision in spite of the Qur'ān and to associate it with the *ijtihādī naskh*.

Keywords: Tafsīr, al-Māturīdī, *Ta'wīlāt al-Qur'ān*, verse, *naskh*.